Οι ιστορικές ανακρίβειες της ταινίας 'Agora' (Ειρήνη Α. Αρτέμη, Πτ. Θεολογίας – Φιλολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών, Mphil Θεολογίας Παν. Αθηνών, υπ. διδάκτορος Θεολογίας του Παν. Αθηνών)

Categories : ΑΝΕΠΙΚΑΙΡΑ

Date : 18 Φεβρουαρίου, 2010

Ἡ **ταινία «Agora»** διαπραγματεύεται τή ζωή τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσόφου **Ὑπατίας** μέσα στήν ταραγμένη περίοδο τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνα καί ἀρχές τοῦ 5ου ἀιῶνα μ.Χ. στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου. Ἀρχικά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἀλεχάντρο Ἀμεναμπάρ, σκηνοθέτης τῆς ταινίας εἶναι ἄθεος. Κατά δική του ὁμολογία γεννήθηκε καί μεγάλωσε μέσα σέ μία χριστιανική οἰκογένεια, μετά ἔγινε ἀγνωστικιστής καί στή συνέχεια ἄθεος. Αὐτό σημειώνεται, γιά νά γίνει κατανοητό, γιατί ἐνῶ φαίνεται ὅτι ἡ ταινία ἐπιφανειακά δέν στρέφεται ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, στήν πραγματικότητα παρουσιάζει τούς χριστιανούς φονταμενταλιστές, σκοταδιστές, ἀδαεῖς, φανατικούς καί τελειώνει ἀφήνοντας ὑπονοούμενο ὅτι ἕνας σημαντικός ἅγιος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ Κύριλλος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, δεν ἦταν τίποτα ἄλλο παρά ἕνας φανατικός κληρικός καί ὁ ἠθικός αὐτουργός τῆς δολοφονίας τῆς Ὑπατίας.

Βασική ἱστορική πηγή γιά την ἀνασκευή τῶν ἀνακριβειῶν τῆς ταινίας εἶναι τό ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ Σωκράτους τοῦ Σχολαστικοῦ «Ἐκκλησιαστική Ἱστορία». Αὐτός ἔζησε την ἴδια περίοδο μέ τόν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας. Τά γραφόμενά του ἔχουν μεγάλη βαρύτητα, γιατί ὁ Σωκράτης ἀνῆκε στήν αἵρεση τῶν Νοβατιανῶν. Τούς τελευταίους πολέμησε μέ πάθος ὁ Κύριλλος [1].

Στήν ἀρχή τῆς ταινίας παρουσιάζονται οἱ εἰδωλολάτρες νά προκαλοῦν μέ τά λόγια τούς χριστιανούς καί ἐκεῖνοι νά τούς ἐπιτίθενται. Σύμφωνα μέ τό Σωκράτη τό Σχολαστικό, ὁ Θεόφιλος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καί θεῖος τοῦ Κυρίλλου εἶχε πάρει αὐστηρά μέτρα ἐναντίον τους και κατέστρεψε τό Σεράπειον καί τό Μίθρειον. Ἡ αἰτία ἦταν ὅτι οἱ εἰδωλολάτρες ἐπιτίθεντο στους χριστιανούς, γιά τό λόγο αὐτό οἱ πρῶτοι φοβοῦνταν τήν ὀργή τοῦ αὐτοκράτορα Θεοδοσίου τοῦ Β΄ [2]. Ἄν καί στήν ταινία ὁ Θέων, πατέρας τῆς Ὑπατίας καί σπουδαῖος μαθηματικός, τραυματίζεται κατά την καταστροφή τοῦ Σεραπείονος ἱεροῦ καί ἀργότερα ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ τραύματος

πεθαίνει. Στην πραγματικότητα τό γεγονός τῆς αἰτίας τοῦ θανάτου τοῦ Θέωνος εἶναι ἄγνωστο. Ὁ θάνατός του πιθανολογεῖται γύρω στό 405 μ.Χ.

Ἡ αἰτία γιά νά προσέλθουν πολλοί εἰδωλολάτρες στούς κόλπους τοῦ Χριστιανισμοῦ κατά τήν ταινία ὑπῆρξε ἡ σκληρή στάση τοῦ πατριάρχη Θεοφίλου. Στήν πραγματικότητα, ὅμως, στό Σεράπειον ἱερό βρισκόταν ἄγαλμα πού στή βάση του ὑπῆρχε τό σύμβολο τοῦ Σταυροῦ. Αὐτό ἔγινε αἰτία πολλοί εἰδωλολάτρες νά πιστέψουν καί νά βαπτισθοῦν χριστιανοί [3].

Λανθασμένο θεωρεῖται, ἐπίσης, τό γεγονός ὅτι μετά τό θάνατο τοῦ Θεοφίλου, ὁ Κύριλλος αὐτοχρήζεται διάδοχος τοῦ θείου του, φορώντας τά ἀρχιερατικά ἄμφια τοῦ νεκροῦ καί τό δακτυλίδι του. Οἱ Πατριάρχες στό χῶρο τῆς Ὀρθοδοξίας σήμερα δέ φοροῦν δακτυλίδι ὡς δεῖγμα ἀρχιερατικῆς ἐξουσίας. Δεν ἀναφέρεται σέ καμία ἱστορική πηγή ὅτι ὁ Κύριλλος φοροῦσε δακτυλίδι, γιά νά γίνεται ἔτσι φανερή ἡ ἐξουσία του. Αὐτός διαδέχθηκε τό θεῖο του Θεόφιλο, ὕστερα ἀπό τήν ἀναμέτρησή του μέ τόν ἀρχιδιάκονο Τιμόθεο γιά τόν πατριαρχικό θρόνο.

Ὁ Κύριλλος κράτησε σκληρή στάση ἀπέναντι στούς Ἐθνικούς, γιατί τούς θεωροῦσε ὑπεύθυνους γιά τη ροπή μερικῶν χριστιανῶν τῆς Ἀλεξάνδρειας στή μαγεία, στήν ἀστρολογία καί ὄχι στήν ἀστρονομία και γενικότερα στό ὅτι παρέμεναν δέσμιοι τῶν δεισιδαιμονιῶν, τῶν προκαταλήψεων καί τοῦ παγανισμοῦ. Ὁ ἴδιος εἶχε μελετήσει τούς κλασικούς συγγραφεῖς τῆς ἀρχ. Ἑλλάδας ἀλλά καί τούς μεγάλους φιλοσόφους, ὅπως τόν Πλάτωνα, τόν Πλωτίνο κ.ἄ., πράγμα πού φαίνεται κυρίως στό ἔργο του «Κατά Ἰουλιανοῦ» [4].

Ὁ Ἀμμώνιος στό κινηματογραφικό ἔργο παρουσιάζεται ὡς φανατικός «παραβαλανεύς» [5], πού γιά χάρη ἐντυπωσιασμοῦ τῶν εἰδωλολατρῶν περπατοῦσε ξυπόλητος πάνω στη φωτιά. Οἱ χριστιανοί, ὅμως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καί γενικότερα δεν κάνουν ποτέ θαύματα γιά χάρη ἐντυπωσιασμοῦ ἀλλά οὔτε καί γιά να πείσουν τούς ἀρνητικά διακείμενους πρός αὐτούς. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Ἀμμώνιος ὑπῆρξε μοναχός ἀπό τή Νιτρία. Στήν πόλη τῆς Νιτρίας ὑπῆρχαν γύρω στούς πεντακόσιους μοναχούς, οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν με περισσή θέρμη τή χριστιανική διδασκαλία. Σέ αὐτούς κοντά μόνασε ἀρκετά χρόνια ὁ Κύριλλος. Ἴσως σε ἐκείνους νά ὀφείλεται τό πάθος τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας γιά την ὑπεράσπιση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ὁ Ἀμμώνιος ἐξαιτίας τῆς φραστικῆς ἐπιθέσεώς του στον ἔπαρχο Ὀρέστη καί τῆς ρίψεως πέτρας στό κεφάλι τοῦ ἐπάρχου, συνελήφθηκε, βασανίστηκε καί θανατώθηκε. Ὁ Κύριλλος τόν ἀποκάλεσε μάρτυρα καί τόν ἔθαψε μέ τιμές, ἐνῶ στήν ταινία τόν ἀνακηρύσσει ἅγιο. Στήν ὀρθοδοξία οἱ ἅγιοι ἀνακηρύσσονται μόνο ἀπό τόν Τριαδικό Θεό καί ὄχι ἀπό τούς ἀνθρώπους.

Στό κινηματογραφικό ἔργο παρουσιάζεται ὁ ἔπαρχος Ὀρέστης ὡς Χριστιανός πού προσπαθοῦσε να διατηρεῖ τίς λεπτές ἰσορροπίες μεταξύ τῶν Ἰουδαίων, Ἐθνικῶν και

Χριστιανῶν κατοίκων τῆς Ἀλεξάνδρειας. Ὁ Ὀρέστης μᾶλλον εἶχε ἀσπασθεῖ τό χριστιανισμό ἀπό πολιτικό συμφέρον, κάτι πού ἀποκαλύπτεται καί στήν ταινία μέσα ἀπό την ἐρώτηση πού τοῦ κάνει ὁ Συνέσιος Ἐπίσκοπος Κυρήνης. Ὁ τελευταῖος ρωτάει τόν Ὀρέστη ἐάν πιστεύει πραγματικά στό Θεό τῶν Χριστιανῶν ἤ ἄν ἔγινε χριστιανός ἀπό συμφέρον. Ὁ Σωκράτης ὁ Σχολαστικός ἀναφέρει ὅτι ἀπό πολλούς χριστιανούς τῆς Ἀλεξάνδρειας ὁ Ὀρέστης ἀποκαλοῦνταν «Θύτης και Ἕλληνας», δηλ. εἰδωλολάτρης, ἐξαιτίας τῆς ἄδικης συμπεριφορᾶς του ἀπέναντι στούς χριστιανούς. Συνεχίζοντας ὁ ἱστορικός ἀναφέρει τό μίσος πού ἔνιωθε ὁ Ὀρέστης γιά τους χριστιανούς ἐπισκόπους [6]. Ἐπίσης δέν γίνεται πουθενά λόγος στό ἔργο γιά τά βασανιστήρια πού ὑπέβαλε ὁ Ὀρέστης τόν Ἰέρακα, ἄνθρωπο τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Κυρίλλου [7].

Ὅσον ἀφορᾶ στό ἐπεισόδιο με τούς Ἰουδαίους στό θέατρο, σύμφωνα μέ τίς ἱστορικές πηγές δέν λιθοβόλησαν οἱ χριστιανοί τούς Ἰουδαίους στό θέατρο τό Σάββατο. Ἀντίθετα τούς κατηγόρησαν δημόσια ὅτι ἀντί νά ἀκοῦν, ὅπως ὅριζε ἡ θρησκεία τους, τό λόγο τοῦ Θεοῦ στις Συναγωγές τους, ἐκεῖνοι βρίσκονταν στό θέατρο [8]. Οἱ Ἑβραῖοι τονίζουν στούς χριστιανούς ὅτι καί ὁ Χριστός ἦταν Ἑβραῖος καί χωρίς αὐτούς οἱ τελευταῖοι δέν θά ὑπῆρχαν. Αὐτό τό ἐπιχείρημα δέν εὐσταθεῖ, γιατί οἱ Ἰουδαῖοι δέν ἀποδέχθηκαν τό Χριστό ὡς Μεσσία καί Υἱό τοῦ Θεοῦ ἀλλά ὡς ἕναν ψευδοπροφήτη.

Ἡ Ὑπατία στό ἔργο παρουσιάζεται ὡς νέα, ὡραία γυναίκα καί φίλη τοῦ Ὀρέστη. Δε γνωρίζουμε ἀπό ἱστορικές πηγές ἐάν ἦταν ὄμορφη. Σίγουρα ὅμως ἦταν πολύ μορφωμένη. Δέν βρισκόταν σέ νέα ἡλικία, ἀφοῦ ἐάν γεννήθηκε τό 365 μ.Χ. στήν ἐποχή πού ὁ Κύριλλος ἔγινε Πατριάρχης ἦταν κοντά στήν ἡλικία τῶν πενήντα ἐτῶν. Ἡ ἡλικία αὐτή ἦταν ἀρκετά μεγάλη καί γιά ἄντρα ἀλλά καί γιά γυναίκα γιά ἐκείνη την ἐποχή. Ἑπομένως καταρρίπτεται ὁ μύθος τῆς νέας, θελκτικῆς γυναίκας πού βρῆκε σάρκα καί ὀστᾶ ἀπό κάποιους ψευδοϊστορικούς τό Μεσαίωνα. Ἐπίσης ἦταν γνωστό σε ὅλους τούς κατοίκους τῆς Ἀλεξάνδρειας τή συγκεκριμένη ἐποχή ὅτι ἐκείνη ὑπῆρξε ἡ βασική αἰτία πού ἐμπόδιζε τόν Ὀρέστη νά ἀποκτήσει ἀγαστές σχέσεις μέ τόν Κύριλλο [9]. Πουθενά ἱστορικά δέν ἀναφέρεται ὅτι ὁ Κύριλλος θεωροῦσε τίς γυναῖκες κατώτερες, ὅπως παρουσιάζεται μέσα ἀπό τήν ταινία. Στή συγκεκριμένη σκηνή ὁ Κύριλλος διαβάζοντας ἀπόσπασμα τῆς Β΄ ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου πρός Τιμόθεον, κηρύττει τήν κατωτερότητα τῆς γυναίκας ἔναντι τοῦ ἄνδρα. Κάτι τέτοιο δέ θα μποροῦσε ποτέ ὁ Κύριλλος νά το κηρύξει, γιατί ὁ ἴδιος μέσα στό ἔργο του τονίζει ὅτι ἡ θέση τῆς γυναίκας ἐξυψώνεται στό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου, μητέρας τοῦ Χριστοῦ, τῆς νέας Εὔας. Ἔπειτα θά ἐναντιωνόταν στή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ πού ἐξύψωσε τή γυναίκα καί την ἔκανε ἰσότιμη μέ τόν ἄνδρα. Τό ἴδιο τονίζει και ὁ Παῦλος μέσα ἀπό την πρός Ἐφεσίους Ἐπιστολή του και κυρίως στό ἀπόσπασμα ἐκεῖνο πού διαβάζεται στό μυστήριο τοῦ γάμου. Ὁ Κύριλλος, κατά τήν ἀναφορά τοῦ Σωκράτους, ἔκρινε τόν Ὀρέστη γιά τά διάφορα ἀτοπήματά του μέ βάση τήν Ἁγία Γραφή. Ὁ ἔπαρχος γιά νά ἀνασκευάσει τίς κατηγορίες τοῦ Κυρίλλου καί τῶν ἄλλων

Χριστιανῶν τόνιζε ὅτι καί ὁ ἴδιος ἦταν χριστιανός βαπτισμένος ἀπό τόν Ἀττικό Κωνσταντινουπόλεως.

Καμία ἀναφορά δέν ὑπάρχει σε ἱστορικές πηγές τῆς ἐποχῆς ὅτι ὁ Κύριλλος ἀποκαλοῦσε τήν Ὑπατία μάγισσα, ἀντίθετα δείχνει νά σεβόταν τήν ἐπιστημονική της γνώση.

Ἱστορικά ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας δέν παρουσιάζεται ὡς σκοταδιστής. Μάλιστα ὁ ἴδιος εἶχε μελετήσει τά ἔργα τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, τοῦ Ὠριγένη κ.ἄ. πού εἶχαν διαβάσει ἤ διδαχθεῖ τήν ἀρχαία φιλοσοφία καί ἐνστερνίζονταν ἐπιστημονικές θεωρίες τῆς ἐποχῆς πού ἔζησαν. Φυσικά ὅλοι οἱ παραπάνω ἐξετάζουν τίς διάφορες ἐπιστημονικές ἀπόψεις ὑπό τό πρίσμα τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ἀξίζει νά ὑπογραμμιστεῖ ὅτι πολλοί Χριστιανοί ὑπῆρξαν μαθητές τῆς Ὑπατίας, ὅπως ὁ Συνέσιος Ἐπίσκοπος Κυρήνης [10], ὁ ἀδελφός του ὁ Εὐόπτιος τῆς Πτολεμαΐδος, ἴσως ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης κ.ἄ.

Ἡ ταινία παρουσιάζει τούς χριστιανούς –κυρίως τούς παραβαλανεῖς- ἐκτός ἀπό σκοταδιστές και ἀδαεῖς. Αὐτοί σέ μία συζήτηση μεταξύ τους λένε ὅτι ἡ γῆ καί ὁ οὐρανός μοιάζουν μέ ἕνα μπαοῦλο και ἀπορρίπτουν τίς θεωρίες περί ἀστρονομίας. Φυσικά οἱ χριστιανοί δέν ἀπέρριπταν τίς θεωρίες τῆς ἀστρονομίας οὔτε ἐπικρατοῦσε καταδίκη στήν πυρά ὅποιων τίς πρέσβευαν. Ἐξάλλου μεγάλοι ἐκκλησιαστικοί πατέρες, ὅπως ὁ Μ. Βασίλειος εἶχαν σπουδάσει ἀστρονομία, μαθηματικά κ.ἄ. στά ὁποῖα κάνουν ἀναφορά στά ἔργα τους.

Τέλος τό κινηματογραφικό ἔργο θεωρεῖ ἠθικό αὐτουργό τοῦ φόνου τῆς Ὑπατίας τόν Κύριλλο, ὅμως τόσο ὁ Σωκράτης ὁ Σχολαστικός, ὅσο καί καμία ἄλλη ἱστορική πηγή τῆς ἐποχῆς δέν καταλογίζουν μία τέτοια πράξη στόν Πατριάχη Ἀλεξανδρείας. Ἄν ὑπῆρχε ἔστω καί μία ἀμυδρά ὑποψία γιά συμμετοχή τοῦ Κυρίλλου στό φόνο τῆς φιλοσόφου, θα τήν ἐκμεταλλευόταν ὁ Νεστόριος Κωνσταντινουπόλεως στή θεολογική διαμάχη πού εἶχε μέ τόν Κύριλλο. Ἐπίσης θά ἔκαναν ἀναφορά στο γεγονός αὐτό οἱ διάφοροι ἐχθροί του. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἀνακηρύχθηκε ἅγιος ἀπό τόν Τριαδικό Θεό ὄχι μόνο γιά τή ζωή του ἀλλά καί γιά τή θεολογία του σχετικά μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ δεύτερου Προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος καθώς καί γιά τήν ὑπεράσπιση τοῦ ὅρου Θεοτόκος γιά τή μητέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐν κατακλείδι, ἡ ταινία μπορεῖ να ἔχει ὡραῖα σκηνικά, ὅμως τό θέμα πού διαπραγματεύεται, ἡ Ὑπατία και ὁ θάνατός της καί ὁ τρόπος πού το διαπραγματεύεται γίνεται ἡ αἰτία για νά θεωρήσουν οἱ νεοπαγανιστές και οἱ πολέμιοι τῆς Ὀρθοδοξίας ὅτι βρῆκαν κάποια ἐρείσματα ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Δυστυχῶς ὅμως γιά αὐτούς τά ἐπιχειρήματά τους γιά ἄλλη μία φορά εἶναι κίβδηλα.

Σημειώσεις:

1. Σωκράτους, Ἐκκλησιαστική Ἱ στορία 7,7 PG 67, 752A.
2. Αὐτόθι, 5,16-17.
3. Αὐτόθι, 5,17.26.
4. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Κατά Ἰουλιανοῦ: Ὑπέρ τῆς τῶν χριστιανῶν εὐαγοῦς θρησκείας πρός τά τοῦ ἐν ἀθέοις Ἰουλιανοῦ, I – XIX, P. Evieux, SC 322 (t. I-II), Paris 1985, σσ. 100-318 (PG 76, 504A-1064B).
5. Οἱ «παραβαλανεῖς», οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσαν ἰδιαίτερη ὀργάνωση και ἀσχολοῦνταν μέ ἔργα φιλανθρωπίας – κάτι πού γίνεται φανερό στήν ταινία -, παρέμεναν κοντά στό ἐκκλησιαστικό βαλαβανεῖο, ἀπό ὅπου πῆραν καί το ὄνομά τους. Καί σύμφωνα μέ τό Σωκράτη ἦταν ἐπιρρεπεῖς στίς κοινωνικές ἀναταραχές. Πολλές φορές, ὅμως λειτουργοῦσαν ἐν ἀγνοία τοῦ ἑκάστοτε Πατριάρχη, γιά τό λόγο αὐτό μέ νόμο πού ἐκδόθηκε ἀπό τόν αὐτοκράτορα Θεοδόσιο τό Β΄ στίς 28.09.416 ὑπήχθησαν ὑπό τή δικαιοδοσία τοῦ ἐπάρχου.
6. Σωκράτους, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 7,7 PG 67, 764A.

7.Αὐτόθι, 7, 13-34. PG 67, 761C-764C.

8. Αὐτόθι, 7, 13.1. PG 67, 761CD.
9. Αὐτόθι, 7, 15. PG 67, 768B. Πρβλ. Νικηφόρου Καλλίστου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 14, 16, PG 146, 1105C-1108B.
10. C. Lacombrade, Synesios de Cyrene, hellene et chretien, Paris 1951, p. 54-55

(Πηγή: «Ορθόδοξος Τύπος», 12/2/2010)